

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ ТОЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

DEVELOPING GRAMMATICAL ACCURACY IN STUDENTS' UKRAINIAN SPEECH IN THE CONTEXT OF LANGUAGE INTERFERENCE

Берест Т.М.,

orcid.org/0000-0001-8432-8270

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства

Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

У статті досліджено проблему формування граматичної точності українського мовлення студентів у контексті одного з найактуальніших викликів сучасної мовної освіти в Україні – російсько-української інтерференції. Проаналізовано типові граматичні відхилення в письмовому й усному мовленні студентів-нефілологів, зумовлені впливом мови, що тривалий час функціонувала як домінуюча у багатьох регіонах країни. Визначено, що найпоширенішими проявами інтерференції є калькування синтаксичних конструкцій, помилки в узгодженні та керуванні, невідповідне вживання прийменників і видо-часових форм дієслів, а також лексико-граматичні кальки, що суперечать нормам сучасної української літературної мови.

Доведено, що причинами таких порушень є не лише недостатнє знання граматичних норм, а й психолінгвістичні чинники – автоматичне перенесення усталених моделей іншої мови та відсутність сформованої навички граматичної рефлексії. Особливу увагу приділено ролі дистанційного навчання, яке, з одного боку, може посилювати інтерференційні впливи через переважання писемних форм спілкування, а з іншого – створює нові можливості для їх подолання завдяки використанню цифрових ресурсів.

У статті запропоновано методичну модель розвитку граматичної точності, що поєднує контрастивний аналіз мовних структур, редагування текстів із навмисно внесеними помилками, вправи на розпізнавання інтерференційних форм, роботу з корпусами української мови та використання інтерактивних платформ. Зазначено, що системна робота з граматичними помилками сприяє підвищенню рівня мовної свідомості, утвердженню української мовної норми в професійному середовищі та формуванню в студентів навичок самоконтролю й відповідального ставлення до якості мовлення.

Ключові слова: інтерференція, інтерференційні форми, інтерферени, граматична точність, білінгвізм, синтаксис, морфологія, дистанційне навчання.

The article examines the problem of developing grammatical accuracy in Ukrainian student speech within the context of Russian–Ukrainian linguistic interference, which remains one of the most relevant challenges for modern Ukrainian language education. The study analyzes typical grammatical deviations in written and oral language of non-philological students caused by the long-term influence of the Russian language, which functioned as dominant in many regions of Ukraine. The most common manifestations of interference include calquing of syntactic constructions, errors in agreement, incorrect use of prepositions and verbal aspect-tense forms, as well as lexico-grammatical calques that contradict the norms of contemporary Ukrainian literary language.

The research demonstrates that such deviations stem not only from insufficient grammatical competence but also from psycholinguistic factors – automatic transfer of habitual patterns from the dominant language and the absence of developed grammatical reflection. Special attention is given to the role of distance learning, which, while potentially reinforcing interference due to written communication, also opens opportunities for its systematic correction through digital learning tools.

The article proposes a methodological model for improving grammatical accuracy that integrates contrastive analysis of linguistic structures, editing of texts with deliberately inserted mistakes, exercises for recognizing interference forms, the use of Ukrainian language corpora, and interactive online platforms. Systematic work with grammatical interference contributes to the development of linguistic awareness, consolidation of Ukrainian language norms in professional communication, and the formation of students' self-monitoring and linguistic responsibility.

Key words: interference, interferential forms, interferemes, grammatical accuracy, bilingualism, syntax, morphology, distance learning.

Постановка проблеми. У сучасному україномовному просторі, незважаючи на певне ослаблення впливу російської мови, залишається актуальною проблема мовної інтерференції. Російська мова тривалий час домінувала в багатьох регіонах України та продовжує впливати на мовну поведінку українців сьогодні. Виявлення міжмовних

впливів і постійна робота над їх подоланням на сьогодні набуває важливого значення у зв'язку з більшою увагою україномовної спільноти до проблем національної самобутності української мови. Дистанційне навчання відкриває нові можливості для подолання інтерференції, зокрема через інтеграцію електронних лексико-граматичних трена-

жерів, автоматизованих систем перевірки помилок, електронних корпусів мови та платформ на базі штучного інтелекту, що дають змогу здійснювати швидкий зворотний зв'язок і формувати індивідуальні траєкторії навчання [1; 2].

Російсько-українська інтерференція досить регулярно виявляється в граматичних структурах, що формуються під впливом російської мови. Граматична інтерференція виникає, коли «правила розміщення, погодження, вибору чи зміни граматичних одиниць системи одної мови застосовують до подібних ланцюжків елементів іншої мови» [10, с. 36]. На підставі формальної схожості чи функцій ототожнюють морфеми, синтаксичні конструкції, граматичні категорії двох мов.

Спостереження за усним мовленням студентів, аналіз письмових робіт свідчать про поширеність таких явищ, як калькування синтаксичних конструкцій, неправильне граматичне узгодження, помилки при дієслівному керуванні, некоректні граматичні форми частин мови, а також використання інших граматичних моделей, що суперечать нормам української літературної мови. Особливо це стосується мовлення студентів, які навчаються використовувати українську мову як інструмент професійної комунікації, але ще не мають достатнього рівня граматичної чутливості. Граматична інтерференція в контексті професійно орієнтованого навчання української мови, особливо в умовах дистанційної освіти, залишається важливим питанням. Актуальним є не лише опис типових на сьогодні в студентському мовленні граматичних відхилень, а й розроблення методичних засобів їх подолання, адаптованих до сучасних освітніх технологій і цифрових форматів навчання.

Отже, актуальність проблеми зумовлена необхідністю створення методичної моделі, яка б урахувала когнітивні та соціолінгвістичні чинники інтерференції, поєднувала традиційні форми навчання з цифровими технологіями та сприяла формуванню граматичної компетентності студентів у реальних умовах двомовності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мовної інтерференції має давню традицію в лінгвістиці, починаючи від класичних праць У. Вайнрайха [10], який уперше системно описав міжмовні впливи в умовах двомовності. Подальший розвиток концепції інтерференції відбувався в межах психолінгвістичних і когнітивних підходів (Е. Гаард, Л. Селінкер, М. Одлін), де наголошувалося, що міжмовні перенесення є не лише відхиленнями від норми, а й закономірними проявами мисленнєвої стратегії білінгва [3; 8].

Сучасні дослідження мовної інтерференції демонструють зростання міждисциплінарного підходу до цієї проблеми. Лінгвісти (І. Гамерська, В. Шелудько, О. Сніжко, Н. Матвєєва) [3; 9; 7; 6] акцентують увагу на структурних і функціональних аспектах інтерференції, зокрема на граматичних моделях, що закріплюються в мовленні білінгвів. Психолінгвістичні праці (Л. Калініна, Т. Єщенко) розглядають інтерференцію як результат взаємодії мовних систем у свідомості мовця.

Соціолінгвістичні дослідження (О. Тараненко, О. Демська-Кульчицька, Л. Масенко) зосереджуються на впливі мовного середовища, престижності мови, а також на комунікативних практиках поширення інтерференційних явищ.

Окрему групу становлять праці, у яких досліджено граматичну інтерференцію. У роботах Х. Павлюк, Л. Панчук, О. Бородай, Л. Калініної увагу зосереджено на морфологічних і синтаксичних відхиленнях у мовленні студентів, держслужбовців, а також у мові ЗМІ. Дослідники виокремлюють типові помилки узгодження, керування, випадки калькування російських конструкцій, а також виявляють зв'язок між інтерференційними проявами та низьким рівнем мовної рефлексії.

У сучасних студіях зростає також інтерес до когнітивного аспекту інтерференції, у якому міжмовні помилки трактують як результат міжсистемної конкуренції мовних моделей у свідомості мовця (Т. Єщенко, О. Сніжко). Цей підхід дозволяє розглядати інтерференцію не лише як недолік мовлення, але і як механізм адаптації мовця в полілінгвальному середовищі.

Меншою мірою науковці приділяють увагу дидактичному виміру проблеми. Попри значну кількість теоретичних напрацювань, дослідження російсько-української граматичної інтерференції в умовах дистанційного навчання залишаються поодинокими.

Саме тому важливим завданням є поєднання структурного аналізу мовних помилок із практичними рішеннями для освітнього процесу – створення системи вправ, електронних тренажерів і засобів діагностики, які будуть сприяти усвідомленому засвоєнню граматичних норм української мови.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення типових проявів граматичної російсько-української інтерференції в студентському мовленні та розробка ефективних методичних рішень для її подолання в умовах дистанційного навчання мови професійного спрямування.

Методи дослідження: контрастивний аналіз граматичних структур, метод аналізу помилок,

анкетування студентів, педагогічне спостереження, елементи дискурс-аналізу, а також апробація комплексу вправ у дистанційних курсах з української мови.

Виклад основного матеріалу. Сучасна лінгводидактична ситуація в Україні характеризується активним переходом до змішаних і дистанційних форм навчання, що зумовлює потребу перегляду традиційних підходів до формування мовної компетентності студентів. В умовах онлайн-взаємодії викладач і студент опиняються в зміненому комунікативному середовищі, де письмові форми спілкування (чати, форуми, електронні тести, дистанційні модулі) часто переважають над усним мовленням. Це спричиняє не лише технічні, а й лінгвопсихологічні труднощі, зокрема зростання кількості інтерференційних помилок, що виникають через автоматичне перенесення граматичних моделей звичної мови в новий мовний контекст.

Російсько-українська граматична інтерференція має системний характер, адже закріплюється в свідомості мовця внаслідок багаторічного функціонування в одному суспільстві двох мов. У студентському середовищі це виявляється у відтворенні конструкцій, калькованих з російської мови: у вживанні прийменників *по, із-за* у невластивих контекстах (*по причині, за виключенням, із-за непорозуміння*), неправильному узгодженню числівників з іменниками (*три студента, два малюнка*), уживанні невідповідних відмінкових форм (*по завданням, дякую вас*). Такі помилки не лише відображають міжмовний вплив, а й свідчать про недостатню сформованість граматичної рефлексії – уміння свідомо оцінювати правильність уживаних форм.

У процесі аналізу письмових робіт та усних відповідей (зокрема й виступів на засіданнях різних гуртків, на конференціях) студентів різних гуманітарних спеціальностей було виявлено, що граматична інтерференція має стійкий, повторюваний характер і охоплює кілька рівнів мовної системи – морфологічний, синтаксичний і словотвірний. Її прояви зумовлені насамперед автоматичним перенесенням граматичних моделей російської мови, з якою більшість студентів перебуває в тривалому контакті.

До найбільш поширених морфологічних помилок належать:

- неправильне вживання роду іменників, спільних для двох мов чи співвідносних за формою (*біль, собака, ступінь, степінь, дріб, літопис, нежить, поступ, путь* та ін.);

- помилкові закінчення в іменників 2 відміни в місцевому відмінку множини (*по партах, по запитанням, по вікнам, по планам, по факультетам*);

- порушення норм у закінченнях родового відмінка іменників 2 відміни (*університета, факультета, деканата, банка* та ін.);

- невідмінювання українських чоловічих прізвищ на *-ко* та приголосний;

- використання коротких форм прикметника (*добр, весел, згоден, бадьор*) – таке порушення граматичної норми останнім часом трапляється рідше;

- неправильне утворення й використання форм ступенів порівняння прикметника (*кращий друг, самий відповідальний, він вищий Степана, аудиторія ширше за коридор* та ін.)

- порушення узгодження числівників з іменниками (два студента, три працівника).

- уживання російських дієслівних форм (*давай напишемо, ми точно зробим, даш йому завдання, нервую перед іспитом, ростуча квітка, стоя біля дошки, писавший відповідь*).

Ці помилки вказують на домінування російських граматичних моделей і брак сформованої внутрішньої системи граматичних опозицій української мови.

Синтаксичні відхилення є не менш помітними та мають такі типові прояви:

- калькування російських прийменникових конструкцій (*по причині, по мірі, по відношенню до, по прибутті, згідно розкладу*);

- порушення мовних норм при дієслівному керуванні (*дякувати вас, наслідувати комусь, перекладати на англійську, зраджувати комусь*).

Словотвірна й морфемна інтерференція трапляється досить часто в усному мовленні. Серед кальок і гібридних утворень:

- творення віддієслівних іменників на означення процесу дії з суфіксом *-к-* (*доставка, посадка, розноска, вичитка*);

- використання кальок з елементом *-подібний* (*серцеподібний, кулеподібний*);

- уживання назв посад, професій із суфіксами *-уч (юч)* та (*завідуючий, командуючий, керуючий*);

- неправильне утворення імен по батькові (*Яковлевич, Миколайовна, Іллічна*).

Дослідження студентських відповідей та анкетування здобувачів освіти засвідчили, що більшість респондентів не усвідомлюють походження своїх мовних помилок. Інтерференційні форми мовці сприймають як природні чи розмовні, що ускладнює самокорекцію. Стійкість інтерферен-

ційних сполук пояснюємо ефектом автоматизму мовлення: звичні граматичні схеми активізуються швидше, ніж нові, правильні.

За дистанційної форми навчання, де спілкування частіше має письмовий формат, інтерференційні помилки в студентському середовищі поширюються ще й через наслідування.

Для системного подолання граматичної інтерференції доцільно поєднувати контрактивний і комунікативний підходи. Ефективними видаються такі методичні прийоми:

- вибір серед конструкцій граматично правильних одиниць («Підкресліть/випишіть правильні сполуки», «Випишіть номери правильних сполук»);
- зіставлення граматичних структур обох мов у вигляді таблиць співвідносних одиниць («Було – стало»);
- редагування текстів із навмисне внесеними інтерференційними помилками;
- виконання вправ на переклад і перефразування («Запиши без кальки»);
- автоматизовані тести й вправи в дистанційних курсах (використання платформ LearningApps, Quizlet, Google Forms);
- робота з корпусами української мови для самостійної перевірки нормативності й частоти вживання форм;
- інтерактивні завдання з елементами гейміфікації, що підвищують мотивацію та знижують страх перед помилками;
- щоденні тести в Телеграм-каналі, які дозволяють закріпити навички правильного використання граматичних форм.

Дистанційні курси з української мови за професійним спрямуванням та української мови для перекладачів дають можливість об'єднати й упорядкувати значну кількість матеріалу – від теоретичного матеріалу про граматичні особливості мови та їхню відмінність від особливостей інших мов до тестів і вправ для відпрацювання навичок граматично правильного письма й усного мовлення. У межах дистанційних курсів студенти можуть також проходити «граматичну самодіагностику» й отримувати автоматичні підказки (коментарі до відповідей у завданнях) та пояснення викладача.

Отже, граматична інтерференція в мовленні студентів є наслідком тривалого функціонування двомовного середовища та браку системної роботи над граматичними нормами. Найпоширенішими видами граматичних відхилень залишаються калькування, порушення узгодження (рід іменника, неправильне вживання прийменників, заміна вищо-часових форм дієслів, механічне перенесення синтаксичних моделей. Такі помилки часто автоматизуються й закріплюються як звичні мовні схеми.

Подолання граматичної інтерференції можливе лише через цілеспрямовану методичну підтримку, яка поєднує усвідомлення граматичних закономірностей, регулярне тренування мовної уваги та використання цифрових засобів навчання. Результати педагогічного спостереження засвідчили, що інтерференцію можна цілеспрямовано долати, якщо навчальний процес поєднує контрастивний аналіз граматичних структур української та російської мов; усвідомлену роботу над помилками через редагування й порівняння конструкцій; активне використання цифрових ресурсів – мовних корпусів, інтерактивних тренажерів, онлайн-тестів; індивідуалізовані форми роботи, які враховують рівень мовної підготовки студентів. Важливо також розвивати в студентів навички самоконтролю, рефлексії та вміння розпізнавати інтерференційні впливи.

Запропонована методика, що поєднує традиційне пояснення граматичних правил із цифровими інструментами, довела свою ефективність у дистанційному форматі. Вона сприяє розвитку граматичної чутливості, уміння самостійно виявляти інтерференційні помилки та свідомо дотримуватися норм української літературної мови в академічному й професійному спілкуванні.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні модульних дистанційних курсів, спрямованих на діагностику та корекцію граматичних помилок різного типу, а також у створенні електронних словників граматичних труднощів для української мови. Такі розробки можуть стати важливим інструментом формування нової культури мовлення в українській освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берест Т. М., Помазан І. О. Використання дистанційних форм навчання: досвід кафедри українознавства ХГУ «НУА». Проблеми освіти : наук. зб., 2013. Вип. 77. Ч. 1. С. 23–30.
2. Берест Т. М., Шумейко О. А. Дистанційне навчання мови: еволюція взаємозалежності між навчальним закладом і викладачем у нових умовах. Зміни векторів взаємозалежності : матеріали конф. (Харків, 7 лют. 2025 р.). Харків : ХГУ «НУА», 2025. С. 112–116.

3. Гамерська І. І. Явище інтерференції у сучасних лінгвістичних дослідженнях. Львівський філологічний часопис, 2023. № 14. С. 21–28. DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2023-14.3>
4. Демська-Кульчицька О. Реєстр репресованих слів. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: документи і матеріали. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005.
5. Кузьменко В. Г. Граматична інтерференція у професійно орієнтованій комунікації та перекладі. Науковий вісник Херсонського державного університету: Германістика та міжкультурна комунікація, 2017. № 1. С. 25–30.
6. Матвеева Н. Р. Мовна поведінка столичних держслужбовців. Мова: класичне – модерне – постмодерне, 2020. Вип. 5. С. 39–51. DOI: <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2019.5.39-51>
7. Snizhko N. The theory of bilingual education: a retrospective of the conceptual apparatus. In: Modern educational strategies under the influence of the development of the information society and European integration : Scientific monograph. Riga, Latvia, 2024. P. 417–439.
8. Черемська О. С. *Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму (на матеріалі преси Харківщини 50–80-х років XX ст.)* : дис. ... канд.. філол.. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 190 с.
9. Шелудько В. Інтерференція в мовленні держслужбовців на тлі їхньої мовної свідомості. Мова: класичне – модерне – постмодерне : зб. наук. праць. Київ : Дух і Літера, 2017. Вип. 3. С. 249–258.
10. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. New York, 1953. 149 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025